

Наталія Петрівна САФОНІК

аспірантка,
Університет державної фіскальної служби України
E-mail: vityuk-natasha1116@ukr.net

ТРАНСФОРМАЦІЯ РІВНЯ ЖИТТЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

Сафонік, Н. П. Трансформація рівня життя осіб з інвалідністю в контексті соціально-економічного розвитку країни [Текст] / Наталія Петрівна Сафонік // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: О. В. Ярошук (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2017. – Том 27. – № 3. – С. 93-99. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Забезпечення високого рівня життя осіб з інвалідністю виступає одним із важливих питань формування ефективної моделі соціально-економічної політики країни. Враховуючи нинішній стан економіки України, що характеризується нестабільністю, високим рівнем інфляції, скороченням реальних доходів громадян, особливо інвалідів, підвищення рівня життя, матеріального добробуту та забезпечення захисту найбільш соціально вразливих верств суспільства вимагає підвищеної уваги.

Метою статті є аналіз сучасного стану рівня життя осіб з інвалідністю в Україні та визначення основних напрямів щодо підвищення його якості.

Методологія. Для вирішення поставлених завдань використовувались загальнонаукові та спеціальні методи: аналіз і синтез, узагальнення, порівняльний та графічний аналіз.

Результати. Проаналізовано тенденції у зміні чисельності осіб з інвалідністю та розглянуто їх динаміку за 2007 – 2016 рр. Розглянуто співвідношення темпів зростання середнього розміру пенсії за інвалідністю та середньомісячної заробітної плати. Здійснено порівняльний аналіз купівельної спроможності осіб, які отримують пенсію по інвалідності на окремі продовольчі товари за останні три роки. На основі проведеного дослідження окреслено проблеми, що знижують рівень життя осіб з інвалідністю, та визначено напрями його підвищення.

Ключові слова: пенсія по інвалідності; середньомісячна заробітна плата; купівельна спроможність; рівень життя; працевлаштування інвалідів; соціальні гарантії.

Nataliia Petrivna SAFONIK

PhD Student,
University of the State Fiscal Service of Ukraine
E-mail: vityuk-natasha1116@ukr.net

**TRANSFORMATION OF THE LEVEL OF LIFE OF DISABLED PERSONS
IN THE CONTEXT OF SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT
OF THE COUNTRY**

Abstract

Introduction. Ensuring a high standard of living for persons with disabilities is one of the important issues of the formation of an effective model of social and economic policy of the country. Considering the current state of the Ukrainian economy, which is characterized by instability, high inflation, reduction of real incomes of citizens, especially the disabled ones, the raise of the standards of living, material well-being and the implementation of the protection of the most socially vulnerable sectors of society require special attention.

The purpose of the article is to analyse the current state of living standards of persons with disabilities in Ukraine and to determine the main directions for improving its quality.

Methodology. The general scientific and special methods have been used to solve the tasks of the research. They are the method of analysis and synthesis, method of generalization, method of comparative and graphical analysis.

Results The tendencies in changing the number of persons with disabilities and their dynamics for 2007-2016 have been analysed. The ratio of growth rates of the average size of pensions for people with disability and average

monthly wages is considered. A comparative analysis of the purchasing power of persons with disability who receive pension for some items of food for the last three years has been carried out. On the basis of the research, the problems, which reduce the standard of living of persons with disabilities, have been outlined. The directions of its increase the standard of living have been determined.

Keywords: *disability pension; average monthly salary; purchasing power; standard of living; employment of disabled people; social guarantees.*

JEL classification: H55, I31, J32

Вступ

Ефективність соціально-економічної політики держави визначається насамперед якістю та рівнем життя громадян. Це, відповідно, змушує державу підвищувати доходи населення, зокрема осіб з обмеженими можливостями, створювати сприятливі умови та забезпечувати якісне медичне обслуговування, здійснювати заходи щодо покращення якості та рівня освітньої сфери та сфери працевлаштування. Нині рівень життя інвалідів бажає чекати кращого, а з огляду на демографічну ситуацію, що склалася за роки незалежності на території нашої країни (чисельність громадян України з 1991 року скоротилася на 9,2 млн осіб), цей процес набуває характеру національної катастрофи. Сучасні соціально-економічні умови характеризуються зниженням рівня соціальних гарантій для всіх громадян. Вищезазначене свідчить, що дослідження проблематики рівня життя інвалідів, який виступає потужним інструментом забезпечення отримання гарантованих доходів на належному рівні, зменшення масштабів злиденності, відіграє важливу роль у розвитку людського потенціалу та є досить актуальним.

Існує значний доробок наукових праць, які присвячені проблемам визначення рівня життя населення. Серед українських науковців це Д. Богиня, Е. Лібанова, М. Кизим, В. Мандибур, О. Новікова та інші. Проте аналіз останніх публікацій свідчить про обмежене опрацювання проблематики дослідження рівня життя інвалідів.

Мета статті

Метою статті є аналіз сучасного стану рівня життя осіб з інвалідністю в Україні та визначення основних напрямів щодо підвищення його якості.

Виклад основного матеріалу дослідження

На сьогодні практика розвинених країн показує, що проблема рівня життя інвалідів як однієї з найбільш соціально незахищених верств суспільства повинна бути одним із пріоритетних напрямків соціально-економічної політики будь-якої держави. Соціально-економічний розвиток суспільства вимагає побудови ефективною та дієвою системи соціального захисту інвалідів, яка повинна забезпечувати належний рівень їх життя. Сьогодні ми можемо спостерігати значне збільшення їх чисельності, що досить загострює цю проблему. За даними Державної служби статистики України станом на початок 2017 року на 1000 осіб населення припадав 61 інвалід (для зіставлення: на початок 2016 року цей показник складав 61 інвалід, на початок 2015 р. – 60, на початок 2013 р. – 63) [1], що є невтішним фактом. Загалом динаміку чисельності інвалідів та середнього розміру пенсії по інвалідності показано на рис. 1.

З рис. 1 бачимо, що кількість інвалідів є досить значною, що викликає занепокоєння. Проте середній розмір призначеної місячної пенсії пенсіонерам за інвалідністю, які перебувають на обліку в органах Пенсійного фонду, незначний і зростає дуже повільно. Невтішним є і той факт, що значна частина інвалідів отримує пенсію на рівні прожиткового мінімуму, який нижчий середнього розміру пенсії по інвалідності, що був врахований при розрахунках. Тому, якщо для більшості громадян України заробітна плата є основним джерелом доходів і встановлюється на рівні не менше мінімальної заробітної плати, то для більшості інвалідів основним джерелом доходів є пенсійні виплати, які вони одержують у мінімальному чи навіть менше мінімального розміру, що є досить невтішним фактом.

Зростання мінімальної заробітної плати у 2017 році до 3200 гривень не призведе до аналогічного зростання мінімальних пенсій і відповідно до зростання розміру пенсії по інвалідності, оскільки мінімальна пенсія залежить не від рівня мінімальної зарплати, а від прожиткового мінімуму, який у 2017 році планується збільшити лише на 10 %. Це негативно позначилося на становищі людей з особливими потребами, оскільки спричинило зростання цін на продукти харчування, медикаменти, послуги, проїзд та інше.

На сьогодні можемо спостерігати невідповідність зростання державних соціальних гарантій та рівня розвитку економіки. Темпи зростання середньої пенсії по інвалідності за останні 10 років відстають від темпів зростання середньої заробітної плати, особливо це спостерігається протягом чотирьох останніх років (табл. 1).

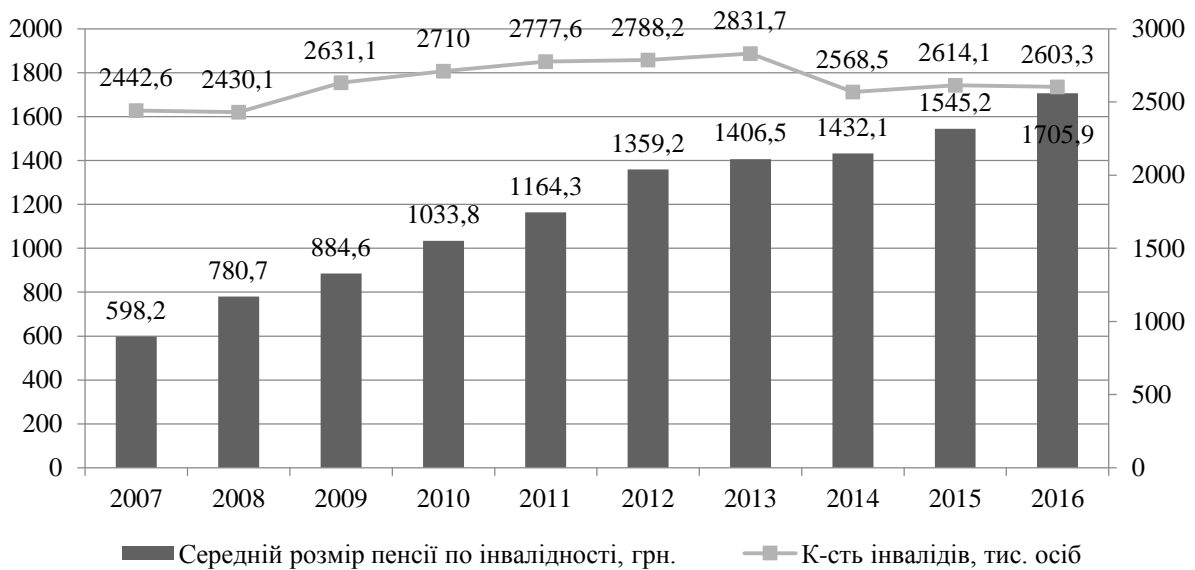


Рис. 1. Динаміка чисельності інвалідів та середнього розміру пенсії по інвалідності за 2007-2016 рр.

*Складено автором за даними [1].

Таблиця 1. Співвідношення темпів зростання середнього розміру пенсії за інвалідністю та середньомісячної заробітної плати за 2007-2016 рр.

Рік	Темпи зростання до попереднього року		Відхилення (+;-) темпів зростання пенсії по інвалідності від темпів зростання з/п
	Середній розмір призначеної місячної пенсії пенсіонерам за інвалідністю	Середньомісячна заробітна плата в розрахунку на одного працівника	
2007	137,2	129,7	+7,5
2008	130,5	133,7	-3,2
2009	113,3	105,5	+7,8
2010	116,9	117,5	-0,6
2011	112,6	117,5	-4,9
2012	116,7	114,9	+1,8
2013	103,5	107,9	-4,4
2014	101,8	106,6	-4,8
2015	107,9	120,5	-12,6
2016	110,4	123,6	-13,2

*Складено та розраховано автором за даними [2-4].

Можна констатувати той факт, що середній розмір призначеної місячної пенсії пенсіонерам за інвалідністю не спроможний забезпечити гідний рівень життя людей з особливими потребами.

Загальноприйнятим показником, який використовується для визначення рівня пенсій, є коефіцієнт заміщення, що визначається як відношення середньої пенсії до середньої заробітної плати. Рівнем пенсії, який дозволить зберегти досягнутий рівень життя при виході на пенсію, є 60-80 % від заробітної плати. Однак жодна державна система серед світових економік не здатна забезпечити такий високий рівень пенсійного заміщення [5, с. 118]. Розрахуємо співвідношення середньомісячного розміру пенсій по інвалідності та середньомісячної заробітної плати за 2007-2016 рр. (табл. 2).

З табл. 2 видно, що за останні два роки спостерігається значне зменшення коефіцієнта заміщення (у 2015 році він склав 36,8 %, у 2016 – 32,9 %). Проте варто зазначити, що навіть збільшення коефіцієнта заміщення не дає підстав стверджувати, що добробут інвалідів зростає. Причинами незначного зростання середньої пенсії по інвалідності та середньої заробітної плати можуть бути події на сході України, низький рівень оплати праці, а також повільне зростання мінімальних соціальних стандартів та гарантій для всіх категорій громадян і особливо для найбільш соціально незахищених.

Таблиця 2. Співвідношення середньомісячного розміру пенсій по інвалідності та середньомісячної заробітної плати за 2007-2016 рр.

Рік	Середній розмір призначеної місячної пенсії пенсіонерам за інвалідністю, які перебувають на обліку в органах Пенсійного фонду, грн	Середньомісячна заробітна плата в розрахунку на одного працівника, грн	% заміщення
2007	598,2	1351	44,2
2008	780,7	1806	43,2
2009	884,6	1906	46,4
2010	1033,8	2239	46,1
2011	1164,3	2633	44,2
2012	1359,2	3026	44,9
2013	1406,5	3265	43,1
2014	1432,1	3480	41,1
2015	1545,2	4195	36,8
2016	1705,9	5183	32,9

*Складено та розраховано автором за даними [1; 6].

Проаналізуємо ступінь забезпеченості інвалідів у сфері продовольчого споживання, виходячи із середнього розміру пенсії за інвалідністю. Так у 2014 році середній розмір пенсії за інвалідністю становив 1432,1 грн, у 2015 р. – 1545,2 грн, у 2016 р. – 1705,9 грн. Порівняємо зміну купівельної спроможності осіб, які отримують пенсію по інвалідності, на окремі продукти споживання за останні 3 роки (табл. 3).

Таблиця 3. Порівняльний аналіз купівельної спроможності осіб, які отримують пенсію по інвалідності, на окремі продовольчі товари за 2014-2016 рр.

Продукти	Ціна, грн коп. за кг, л, десяток			Кількість одиниць на пенсію по інвалідності			Зміна купівельної спроможності, %	
	станом на 30.12.14 р.	станом на 30.12.15 р.	станом на 29.12.16 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2015 р./ 2014 р.	2016 р./ 2015 р.
Хліб житній, житньо-пшеничний	6,21	9,89	10,6	230	156	161	-32	+3
Свинина	60,01	69,42	72,68	24	22	23	-8	+5
Макаронні вироби	7,07	9,83	9,57	202	157	178	-22	+13
Ковбаси варені	42,66	55,56	60,84	33	28	28	-15	0
Молоко жир. 2,5%	8,85	11,89	15,35	162	130	111	-20	-15
Масло вершкове жир. 72-73%	71,05	97,63	134,32	20	16	13	-20	-19
Цукор	8,2	15,07	14,83	175	103	115	-41	+12
Олія соняшникова	18,65	29,36	32,11	77	53	53	-31	0
Яйця	14,5	24,27	20,95	99	64	81	-35	+27
Картопля	3,22	6,01	5,25	445	257	325	-42	+26

*Складено та розраховано автором за даними [1; 7; 8].

Дані таблиці свідчать, що рівень купівельної спроможності осіб, які отримують пенсію по інвалідності як специфічної форми соціального захисту на найнеобхідніші продукти споживання у 2015 році значно нижчий, ніж у 2014 році. Частково це можна пояснити значним зростанням цін і незначним збільшенням пенсії по інвалідності. У 2016 році рівень купівельної спроможності інвалідів на окремі товари дещо вищий у зіставленні з 2015 роком, проте розмір середньої пенсії по інвалідності є досить низьким і не задовольняє потреби інвалідів у мінімально необхідних товарах та продуктах споживання у повному обсязі.

Особи з інвалідністю належать до уразливих груп населення та вимагають соціальної захищеності через те, що їм важко конкурувати на ринку праці. Відсутність суттєвих конкурентних

переваг призводить до падіння не тільки їх матеріального добробуту, але і їх сімей та соціальної активності, зниження якості життя і поглиблення бідності, відчуження від трудового життя тощо. Тому важливим завданням соціально-економічної політики держави має бути залучення якомога більше інвалідів до активного життя.

Щорічні економічні збитки, через захворюваність пов'язані з виплатою компенсацій, втратою робочого часу, перервами у виробничій сфері, видатками на медичне обслуговування та іншими витратами, за різними оцінками, становлять біля 4–5 % ВВП країни. Зазначені вище колосальні обсяги соціально-економічних втрат від інвалідизації призводять до зменшення соціального захисту інвалідів та створюють інші соціально-економічні проблеми [9, с. 128-129].

Динаміка чисельності працевлаштованих осіб з інвалідністю, які не досягли пенсійного віку, показана на рис. 2.

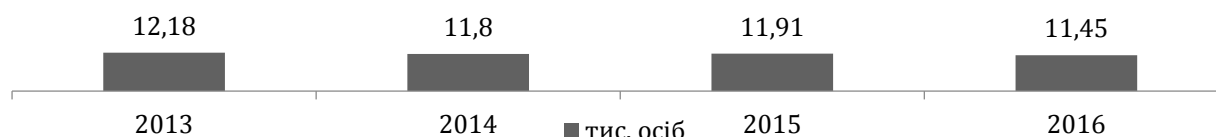


Рис. 2. Кількість працевлаштованих інвалідів, які не досягли пенсійного віку, за рік

**Складено та розраховано автором за даними [2-4].*

Проаналізувавши рис. 2, бачимо, що кількість працевлаштованих осіб з інвалідністю досить незначна, і, зокрема, у 2016 році чисельність дещо зменшилась, порівняно із 2015 роком. Найбільший показник працевлаштування спостерігається у Дніпропетровській, Вінницькій та Львівській областях.

Відповідно можна окреслити такі проблеми, що знижують рівень життя осіб з інвалідністю, які актуальні на сьогодні: соціальні виплати інвалідам не гарантують їм достатній рівень життя; обмеженість в отриманні гідної освіти в межах інтегрованих форм навчання; дискримінація у процесі працевлаштування та подальшої роботи; практична відсутність доступного середовища для вільного пересування та безперешкодної комунікації; переважання некваліфікованої праці у структурі зайнятості інвалідів як прямий наслідок недоступності для них вищої освіти; негаразди у забезпеченні технічними засобами реабілітації, зокрема протезуванням та автотранспортом; недостатньо результативна поточна діяльність Фонду соціального захисту інвалідів; низька ефективність використання державної підтримки підприємствами громадських організацій інвалідів [9, с. 129].

Таким чином, процес підвищення ефективності соціального захисту інвалідів як запоруки підвищення рівня якості їх життя потребує значних перетворень у напрямку підвищення рівня зайнятості інвалідів, стабільності надання грошової допомоги (пенсій, допомог, одноразових виплат) та контролю за перерозподілом коштів на соціальний захист за окремими категоріями громадян.

Основними заходами щодо підвищення рівня життя осіб з інвалідністю повинні стати [10, с. 229]:

- сприяння працевлаштуванню інвалідів шляхом стимулювання підприємців у напрямку зменшення податкового навантаження та надання дотацій у разі працевлаштування інвалідів;
- удосконалення системи квотування робочих місць для осіб з інвалідністю;
- створення універсальних центрів соціальної допомоги для інвалідів, які могли б забезпечувати як дозвілля, освіту, так і практичну діяльність, що приносила б додаткові кошти;
- збільшення виплат особам, які офіційно доглядають за особами з особливими можливостями;
- використання кращого досвіду європейських країн у практиці призначення грошових виплат у зв'язку з інвалідністю;
- розробка механізмів залучення позабюджетних коштів для фінансування соціального захисту інвалідів;
- перегляд системи соціальних стандартів та гарантій для інвалідів з метою створення умов для адаптації їх у суспільстві, забезпечення вільного доступу інвалідів до матеріальних і духовних благ;
- заохочення інвалідів до самостійної діяльності у сфері малого підприємництва шляхом підтримки, розвитку та пільгового кредитування.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Останніми роками спостерігається низка проблем, з якими кожного дня стикаються люди з обмеженими можливостями, і вирішити їх можна лише шляхом удосконалення системи соціального захисту інвалідів. Тому одним із найважливіших завдань держави на сучасному етапі розвитку є створення ефективної системи соціального обслуговування інвалідів, що допомогло б підвищити рівень їх життя. Основною метою реформування системи соціального захисту інвалідів повинно стати

підвищення рівня соціальних стандартів та гарантій, підвищення рівня надання соціально-побутових, соціально-медичних, психолого-педагогічних, соціально-правових послуг і матеріальної допомоги та підтримка непрацездатних громадян з особливими потребами як на державному, так і на регіональному рівнях.

Забезпечення рівня життя інвалідів в Україні на належному рівні може значною мірою сприяти прискоренню процесу реалізації сталого розвитку суспільства шляхом підтримки та інтеграції цієї категорії громадян через забезпечення гарантованого отримання доходів і належного доступу до соціально-побутових послуг.

Удосконалення системи соціального захисту інвалідів стосується не лише зазначеної категорії громадян, а й може зробити життєво важливий внесок у загальнодержавний соціально-економічний розвиток, чого не можна упустити.

Безпосередньо перспективами подальших досліджень буде визначення шляхів удосконалення системи соціального захисту інвалідів в Україні.

Список літератури

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Соціальний захист населення України: статистичний збірник / Державна служба статистики України. – К., 2017. – 123 с. – Режим доступу: http://csrv2.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publzhahist_u.htm.
3. Соціальний захист населення України: статистичний збірник / Державна служба статистики України. – К., 2016. – 124 с. – Режим доступу: http://csrv2.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_szn_zb.htm.
4. Соціальний захист населення України: статистичний збірник / Державна служба статистики України. – К., 2015. – 124 с. – Режим доступу: http://csrv2.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_szn_zb.htm.
5. Стопчак, А. Ю. Світовий досвід розвитку недержавного пенсійного страхування / А. Ю. Стопчак // Вісник Хмельницького національного університету. – 2014. – № 5. – Т. 1. – С. 117-122.
6. Середньомісячна заробітна плата за видами економічної діяльності за період з початку року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/gdn/Zarp_ek_p/zedp_16_u.htm.
7. Дані моніторингу цін на соціально значущі товари та нафтопродукти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Search/Result?lang=ukUA&pageNumber=2&query=%D0%94%D0%B0%D0%BD%D1%96%20%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B3%D1%83%20%D1%86%D1%96%D0%BD>.
8. Динаміка цін (тарифів) на споживчому ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/ct/mon_c/mon_c.htm.
9. Заюков, І. В. Проблеми та перспективи зайнятості інвалідів в Україні / І. В. Заюков, О. Я. Стахов // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2015. – № 1. – С. 127-132.
10. Белінська, Я. В. Особливості й основні напрями соціального захисту інвалідів: зарубіжний досвід і можливості його застосування в Україні / Я. В. Белінська, Н. П. Сафонік // Проблеми економіки. – 2016. – №4. – С. 223-230.

References

1. *Ofitsiynyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy*. (2007). Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Statistical collection (2017). *Sotsialnyi zakhyst naseleennia Ukrainy* [Social Protection of the Population of Ukraine]. Kyiv, Ukraine. Retrieved from: http://csrv2.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publzhahist_u.htm.
3. Statistical collection (2016). *Sotsialnyi zakhyst naseleennia Ukrainy* [Social Protection of the Population of Ukraine]. Kyiv, Ukraine. Retrieved from: http://csrv2.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_szn_zb.htm.
4. Statistical collection (2015). *Sotsialnyi zakhyst naseleennia Ukrainy* [Social Protection of the Population of Ukraine]. Kyiv, Ukraine. Retrieved from: http://csrv2.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_szn_zb.htm.
5. Stopchak, A. Iu. (2014) *Svitovyi dosvid rozvytku nederzhavnoho pensiinoho strakhuvannia* [World Experience in the Development of Non-State Pension Insurance]. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu, 5, 117-122.
6. *Serednomisiachna zarobitna plata za vydamy ekonomichnoi diialnosti za period z pochatku roku*. (2016). Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/gdn/Zarp_ek_p/zedp_16_u.htm.

-
7. *Dani monitorynhu tsin na sotsialno znachushchi tovary ta naftoprodukty*. Retrieved from: <http://www.me.gov.ua/Search/Result?lang=uk-UA&pageNumber=2&query=%D0%94%D0%B0%D0%BD%D1%96%20%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B3%D1%83%20%D1%86%D1%96%D0%BD>.
 8. *Dynamika tsin (taryfiv) na spozhyvchomu rynku*. (2015). Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/ct/mon_c/mon_c.htm.
 9. Zaiukov, I. V. (2015). Problemy ta perspektyvy zainiatosti invalidiv v Ukraini [Problems and Prospects of Employment of Disabled People in Ukraine]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 1, 127-132.
 10. Belinska, Ya. V. (2016). Osoblyvosti i osnovni napriamy sotsialnoho zakhystu invalidiv: zarubizhnyi dosvid i mozhyvosti yoho zastosuvannia v Ukraini [Features and Basic Directions of Social Protection of Disabled People: International Experience and Possibilities of its Application in Ukraine]. *Problemy ekonomiky*, 4, 223-230.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2017 р.